

УДК: [347.922]

Черняченко Дмитро Борисович –

студент 4 курсу

Інституту прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Dmytro B. Cherniachenko –

4th year student

the Criminal Justice and Prosecutors' Training Institute,
Yaroslav Mudryi National Law University
(77 Pushkinska St., Kharkiv, 61024, Ukraine)

Деякі питання запровадження групового позову в цивільному судочинстві

В статті розглянута проблематика запровадження інституту групового позову в цивільному судочинстві, проведено аналіз дії принципів диспозитивності та пропорційності у груповому позовному провадженні, запропоновано сферу застосування групового позову, мінімально необхідну кількість позивачів у групі та досліджено деякі інші питання, пов'язані із практичною реалізацією групового захисту прав та законних інтересів.

Ключові слова: *групове позовне провадження, груповий позов, позивач-ініціатор, адекватне представництво, принцип диспозитивності, принцип пропорційності.*

В статье рассмотрена проблематика введения института группового иска в гражданском судопроизводстве, проведён анализ действия принципов диспозитивности и пропорциональности в групповом исковом производстве, предложено сферу применения группового иска, минимально необходимое количество истцов в группе и некоторые и исследованы некоторые другие вопросы, связанные с практической реализацией групповой защиты прав и законных интересов.

Ключевые слова: *групповое исковое производство, групповой иск, истец-инициатор, адекватное представительство, принцип диспозитивности, принцип пропорциональности.*

D.B. Cherniachenko Some Issues Regarding Implementation of a Group Action in Civil Proceeding

The author draws a special attention to the necessity to implement a group action as an effective modern mean for the protection of rights and legal interests of individuals and legal entities. The influence of disposition and proportionality principles in group action proceeding has been traced. It is seen that each person who is included in the group of plaintiffs is not deprived of the free exercise of his/her procedural rights, but can use them based on his/her discretion through representative opportunities which are inherent to the plaintiff-initiator acting on behalf of him/her. The court as a judiciary body ensures compliance with the principle of proportionality between public and private interests. It is proved by a specific procedure for certification of a group action which allows to check the existence of two main aspects which are the following: an opportunity to submit a group action in one or another case and reasonability to try the case using the procedure of group action proceeding. The author also tries to prove advantages of group action by comparing it with the institute of procedural joint participation in cases when the number of plaintiffs is extremely high for an appropriate, comprehensive and full trial on the merits. It has been recognized that there are such spheres of legal relationship, at the modern stage of development, the subjects of which are bearers of congeneric rights which are exercised the same way. In this regard, the author thinks that in the event of violation of these rights it is essential to apply a group action when there are so many plaintiffs that it is necessary to apply group action proceeding to save time and money. Besides, taking into account development of pre-trial dispute resolution the institute of settlement agreement and the institute of settlement of the dispute with participation of the judge can be effective and can contribute to the compromise and agreement regarding the parties' positions. In conclusion it has been proposed to combine theoretical results in a separate law on amendments to the Civil Procedure Code of Ukraine.

Keywords: group action proceeding, group action, plaintiff-initiator, equal representation, principle of disposition, principle of proportionality.

Постановка проблеми. Правова держава весь час повинна прагнути до вдосконалення механізмів та способів захисту прав, свобод та інтересів громадян, враховуючи невідмінний розвиток суспільних відносин і зважаючи на необхідність вдосконалення якості та мобільності судових процедур, особливо в цивільно-судовій сфері, оскільки підтримання правопорядку у відповідності із чинним законодавством та загальносуспільними цінностями є пріоритетним завданням функціонування країн з демократичним устроєм. Орієнтація на європейську інтеграцію та досягнення рівня правової стабільності, гарантованості безперешкодної реалізації кожним членом суспільства суб'єктивних прав та дотримання юридичних обов'язків, забезпечення принципу невідворотності настання відповідальності за порушення нормативних приписів вимагає імплементації передових інститутів цивільного процесуального права зарубіжних держав у національне судочинство. Сучасний стан системи правосуддя, яка перебуває на довготривалій стадії реформування, демонструє повільність розгляду цивільних справ, натомість індивіди здійснюють високі витрати на правову допомогу та змушені довго чекати на вирішення їхньої ситуації. Часто розмір відшкодування, на який претендує позивач, є значно меншим, ніж вартість витраченого часу та сил, і люди, усвідомлюючи це, просто не звертаються за захистом до суду. Класичним прикладом є існування певного кола осіб, що за тотожних обставин мають однорідні вимоги до одного і того ж потенційного відповідача, проте далеко не всі мають однакові шанси на їх швидке та належне задоволення. Дослідження та розробка інституту групового позову надасть можливість об'єднувати зусилля для досягнення, фактично, однієї спільної цілі – справедливого та оперативного вирішення, по суті, єдиного правового спору. Зокрема, необхідно закласти теоретичний фундамент та створити підвалини для даного процесуального нововведення, враховуючи його існуючі моделі та практичне застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробці даного питання вже

проділяли увагу такі вчені, як Ю. В. Білоусов, В. А. Миколаєць, Г. О. Аболонін, Я. М. Романюк, А. В. Губська, Т. В. Степаненко, А. Жіди та інші науковці. Всі вони намагались висвітлити цю тему з різних боків, тому ми маємо достатньо вихідних матеріалів для власного дослідження.

Невирішені раніше проблеми. Емпіричні напрацювання вчених-процесуалістів були застосовані при розробці законопроекту «Про несення змін до деяких законодавчих актів України щодо групових позовів про захист прав споживачів, права на безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище» від 15.05.2019 р. № 10292 (далі – Законопроект), який був відкликаний його авторами 29.08.2019 р. На нашу думку, в цілому бачення законодавця щодо подібного врегулювання процедури розгляду групових позовів є вдалим, завдяки численним теоретичним напрацюванням, але деякі положення мають бути скореговані з метою підвищення дієвості та придатності нововведень на практиці. Крім того, вони неоднозначно сприймаються науковою спільнотою або їм приділялось недостатньо уваги. Це стосується дії принципу диспозитивності та пропорційності у провадженнях за груповим позовом, тлумачення елементу «представництва» в груповому позові, переліку сфер, в яких може бути подано груповий позов, мінімально необхідна чисельність групи позивачів, можливість застосування врегулювання спору за участю судді в провадженнях за груповим позовом.

Метою статті є розробка єдиного науково-обґрунтованого підходу до бачення окремих складових вітчизняної моделі групового позову та подальше її відображення у новому проекті закону «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України та деяких законодавчих актів щодо введення інституту групового позову», який необхідно приймати за основу та, в подальшому, втілювати у правову реальність.

Виклад основного матеріалу. Реформування по своїй суті завжди повинно спиратись на два основоположні принципи: ефективність нововведень та їх доцільність. Перевантажувати систему процесуального законодавства інститутами, які за характером та

правовою природою мають багато спільних рис і при реалізації норм яких досягаються ті ж самі результати за той самий проміжок часу, є недоцільним. Необхідно чітко усвідомлювати мету оновлення законодавства та ставити відповідні проміжні завдання на шляху до досягнення цієї мети. Таким чином, необхідно об'єктивно оцінювати потреби суспільства у тих чи інших способах захисту прав та інтересів. Це можна прослідкувати, досліджуючи стан суспільних відносин в окремих сферах життєдіяльності соціуму. Серед провідних науковців існують різноманітні точки зору щодо тлумачення поняття «груповий позов». Дослідивши окремі з них, можна прийти до висновку, що основні ознаки групових позовів висвітлювались в літературі і їх можна об'єднати в єдине поняття, яке доцільно закріпити в законі. Саме з такої відправної точки повинна вибудовуватись процедура провадження за груповими позовами, адже визначення спеціальних ознак центрального поняття дає можливість первинного сприйняття всього процесуального інституту. На нашу думку, груповий позов – це матеріально-правова вимога визначеного кола осіб до відповідача, представлена позивачем-ініціатором до суду, на захист належних йому і позивачам-учасникам прав, свобод та інтересів, що мають тотожний характер, розгляд якої здійснюється на засадах адекватного представництва. Це поняття, перш за все, повинно злагоджено взаємодіяти із основоположними засадами цивільного судочинства, щоб не порушувати його системність. В першу чергу, треба приділити увагу принципу диспозитивності, відображеному в ст. 13 ЦПК наступним чином: «Суд розглядає справи не інакше як за зверненням особи, поданим відповідно до цього Кодексу, в межах заявлених нею вимог і на підставі доказів, поданих учасниками справи або витребуваних судом у передбачених цим Кодексом випадках» [1]. Це положення є доктринальним, воно втілює в собі ініціативність щодо застосування судового захисту. Так, М. Й. Штефан, пояснюючи значення диспозитивності, відзначає, що воно полягає в наданій заінтересованим особам, які беруть участь у справі, можливості вільно розпоряджатися матеріальними і процесуальними правами, виконуючи процесуальні дії, спрямовані на порушення,

розвиток і припинення справи в суді, а також використовувати інші процесуальні засоби з метою захисту суб'єктивних майнових і особистих немайнових прав і охоронюваних законом інтересів, державних і громадських інтересів [2, с. 51]. Подібну точку зору підтримують В. А. Кройтор, В. І. Тертишніков, А. В. Андрушко та інші. Таке класичне розуміння цього принципу, на перший погляд, не узгоджується із доктриною групового позову. Це полягає в тому, що звернення до суду за захистом здійснюється позивачем-ініціатором, який в той же час виражає волю визначеного або ще невизначеного кола осіб щодо початку провадження. Варто розуміти, що роль позивача-ініціатора на етапі подання позовної заяви заключається в тому, що йому треба переконати суд у необхідності відкриття провадження саме за груповим позовом. Тут може виникати дві ситуації: коли позивач-ініціатор вже точно знає, хто буде членом групи і коли така інформація йому ще невідома. У першому випадку позов повинен містити поіменний список тих осіб, які долучились до пред'явленої вимоги і бажають захисту їх тотожних прав, даючи згоду на ухвалення одного судового рішення, правові наслідки якого будуть спільними для всіх позивачів. В такому випадку, на нашу думку, група, як сторона провадження, обирає «представника», через якого реалізуються права кожного окремого її члена. Позивач-ініціатор не може діяти всупереч інтересам учасників групи, інакше він втратить своє процесуальне призначення шляхом прийняття спільного рішення на зборах групи. Він повинен діяти чітко із встановленою тактикою, не виходячи за її межі, в разі необхідності консультуючись з іншими учасниками. Отже, «звернення» з позовною заявою тут носить характер групового: воно вміщує, як елементи, вимоги кожного позивача, які можуть відрізнятись за кількісними показниками, і в той же час ці вимоги є неподільними і єдиними для них усіх за якісними показниками. Особа, яка на будь-якому етапі судового розгляду до ухвалення рішення по суті, не бажає надалі бути позивачем-учасником, може вільно вийти із групи, звернувшись із відповідним клопотанням. Надалі вона сама вирішує свою долю щодо подачі індивідуального позову. В такому ключі сприйняття принципу диспозитивності наштовхує на наступний

висновок: право приєднання до групового позову та право виходу із провадження по ньому є первинними найважливішими правами учасників групи, а реалізація інших процесуальних прав є прерогативою групи як неподільного цілого через проведення загальних зборів і участь позивача-ініціатора в судових засіданнях. Ч. 3 ст. 13 ЦПК частково підтверджує цю тезу, вказуючи, що «учасник справи розпоряджається своїми правами щодо предмета спору на власний розсуд. Таке право мають також особи, в інтересах яких заявлено вимоги...». У випадку, коли позивач-ініціатор ще не знає, хто конкретно стане учасником групового позову і чи стане хтось ним взагалі, його завданням є не лише захист власних прав шляхом звернення до суду, але і обґрунтування тези про існування інших осіб, які зазнали порушень за тотожних обставин, мають тотожні за змістом вимоги та можуть приєднатись до позову. Теоретично, такі особи і будуть формувати групу, але лише через подання заяв про бажання вступити в процес із аргументацією щодо їх належності до неї. Це, за своєю суттю, і буде «зверненням» в контексті ст. 13 ЦПК. Після поіменного формування групи принцип диспозитивності буде працювати на засадах, висвітлених вище.

Щодо елемента «представництва», який властивий для групових позовів, його не можна зводити до «процесуального представництва». На думку П. П. Колесова, груповий позов є поєднанням судового представництва та процесуальної співучасті [3, с. 112]. Таку думку підтримує і В. К. Пучинський, аналізуючи представницький позов, який існує у Великобританії [4, с. 476]. Г. О. Аболонін у своєму визначенні групового позову зазначав, що «це письмове звернення до суду від імені багаточисельної групи осіб, і розгляд такого позову здійснюється судом на підставі «адекватного представництва» [5]. Адекватність повинна визначатись відносно до певних критеріїв, відповідність яким відображає належність захисту інтересів всієї групи. Ці критерії є різними в кожній країні і автори виділяють більшу чи меншу їх кількість. Найбільш широке тлумачення, на нашу думку, застосовує А. Жіді, включаючи в перелік «компетенцію, чесність, правоздатність, репутацію та досвід; попередню залученість до судової та несудової форм захисту групових прав

та інтересів; поведінка, участь в груповому позові та інших судових процесах; наявність можливості матеріально забезпечити групове судочинство; тривалість роботи організації (у випадку, якщо представником у груповому позові є організація) та рівень репрезентативності в сфері групових позовів [6, с. 153]. Задоволення цих вимог дає право позивачу-ініціатору представляти інтереси групи. У ст. 58 ЦПК вказано, що «сторона, третя особа, а також особа, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи, може брати участь у судовому процесі особисто (самопредставництво) та (або) через представника». Процесуальному представництву присвячено окремий параграф у главі чотири ЦПК «Учасники судового процесу», де розкриті питання щодо того, хто може бути представником, повноваження представника, порядок його призначення тощо. Перша відмінність класичного процесуального представництва від представництва у груповому позові полягає в тому, що позивач-ініціатор діє від власного імені, а не від імені когось із позивачів-учасників. По-друге, матеріально-правова заінтересованість позивача-ініціатора не відрізняється від позивачів-учасників, яких він представляє. Натомість, інтереси в процесуальному представництві різняться і сам представник заінтересований лише в отриманні винагороди за власні дії, а результат його дій є важливим тільки для особи, яку представляють. По-третє, класичне процесуальне представництво існує у формі договірної або законної, а представництво в груповому позові – лише на підставі рішення зборів позивачів-учасників або з власної ініціативи позивача при поданні позову в інтересах групи він отримує роль ініціатора. І, нарешті, найголовнішою відмінністю є те, що процесуальне представництво є окремим правовим інститутом, а представництво у груповому позові – це сутнісний елемент, який відображає специфіку цього позову. Тому, можна частково погодитись із позицією А. Губської щодо її бачення представництва за груповим позовом. Вчена вважає, що «представництво у судових провадженнях за груповим позовом – це правовідносини, у яких одна або декілька осіб здійснюють від імені членів усієї групи процесуальні дії, спрямовані на захист власного

інтересу та інтересу усієї групи, які у даному процесі є тотожними, тобто такими, що мають спільні підставу, обставини та спосіб їх захисту» [7]. На нашу думку, більш точним буде сказати не «від імені членів усієї групи», а «одночасно від власного імені та від імені групи на виконання делегованих йому або їм процесуальних повноважень». Це більш чітко підкреслить розмежування двох правових понять і вкаже на необхідність «уповноваження» позивача-ініціатора. Якщо позивач-ініціатор не буде відповідати критеріям «адекватності», то суд не відкриє провадження у справі, захищаючи інтереси інших осіб, або самі позивачі-учасники в будь-який момент можуть відсторонити позивача-ініціатора шляхом голосування на зборах.

Принцип пропорційності має неоціненне значення як індикатор демократичності та суспільної справедливості. Ст. 11 ЦПК закріпила його як одну із засад цивільного судочинства у наступному вигляді: «суд визначає в межах, встановлених цим Кодексом, порядок здійснення провадження у справі відповідно до принципу пропорційності, враховуючи: завдання цивільного судочинства; забезпечення розумного балансу між приватними й публічними інтересами; особливості предмета спору; ціну позову; складність справи; значення розгляду справи для сторін, час, необхідний для вчинення тих чи інших дій, розмір судових витрат, пов'язаних із відповідними процесуальними діями, тощо» [1]. При розгляді провадження за груповим позовом цей принцип має вагоме значення. Позивач-ініціатор, а також позивачі-учасники є учасниками приватної сфери правовідносин. Кожен з них, відповідно до ст. 55 Конституції України (далі – КУ), має право на судовий захист. ЦПК закріплює процедуру розгляду та вирішення справ цивільної юрисдикції на основі «диференціації цивільної процесуальної форми». Кожна процедура має свої особливості та гарантії, які дозволяють сторонам найбільш ефективно досягати поставленої процесуальної мети. Завданням суду є сприяння учасникам справи у реалізації їх прав та виконанні обов'язків, залишаючись неупередженим та безстороннім. На етапі подання позовної заяви на захист прав, свобод та інтересів групи суд повинен вирішити питання доцільності групового захисту в конкретній

ситуації, а також оцінити ефективність представництва позивачем-ініціатором інших учасників групи, незалежно від того, визначені вони чи ні («адекватне представництво»). Забезпечення балансу публічного та приватного інтересу за таких обставин полягає в наступному. Позивач-ініціатор і позивач-учасник прагнуть до задоволення тотожної вимоги, хоча, по суті, кожен з них не залежить один від одного і може окремо доводити свою позицію перед судом. В цьому заключається їх приватний інтерес. Щодо публічних інтересів, то, як зазначає С. В. Савченко, в сучасній юридичній науці публічні інтереси включають такі різновиди, як: державні інтереси; суспільні інтереси; національні інтереси; інтереси соціальних груп (великих і середніх) [8, с. 522]. Отже, група, як сукупність позивачів, є втіленням публічного інтересу, особливо коли кількість її учасників нараховує сотні або тисячі осіб. Негативне вирішення судом питання про «адекватність представництва» покликано убезпечити всіх учасників такої групи, як дійсних, так і потенційних, від неналежного здійснення позивачем-ініціатором своїх функцій, що може призвести до порушення права на судовий захист та задоволення інтересу спільноти. При цьому варто законодавчо закріпити вичерпний перелік тих критеріїв, на відповідність яким оцінюється особа позивача-ініціатора. Додатковою гарантією стане можливість оскарження ухвали суду про відмову у відкритті провадження за груповим позовом. Процесуальний інструментарій, який буде використовуватись при розгляді групового позову, повинен бути необхідним та достатнім для того, щоб досягались завдання діяльності держави в особі суду, викладене в ст. 3 КУ (публічний інтерес), а також завдання цивільного судочинства, закріплене в ст. 2 ЦПК (в частині захисту приватного інтересу).

Вельми важливим у вищезазначеному контексті є вирішення питання про сферу застосування групових позовів. Автори Законопроекту пропонують застосовувати групові позови в разі необхідності «захисту прав споживачів, права на безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище», а також у випадку «існування вимоги до одного або декількох відповідачів про припинення дії, що порушує право, про відшкодування майнової

та моральної шкоди» [9]. Закон України «Про захист прав споживачів» в редакції від 16.07.2019 р. № 2704-VIII у п. 9 ч. 1 ст. 25 зазначає, що «громадські організації споживачів мають право звертатися з позовом до суду про визнання дій продавця, виробника (підприємства, що виконує їх функції), виконавця протиправними щодо невизначеного кола споживачів і припинення цих дій» [10]. Із змісту статті чітко вбачаються суб'єкт звернення та випадки пред'явлення групового позову в інтересах невизначеного кола осіб, що зазнали порушення права на продукцію належної якості або інших прав, передбачених чинним законодавством. Те ж саме можна прослідкувати і в сфері захисту екологічних прав, коли недотримання положень Закону України «Про захист навколишнього природного середовища» в редакції від 12.10.2018 р. № 2354-VIII призводить до завдання шкоди інтересам громадян на певній території. Інші два випадки, зазначені в Законопроекті (звернення із вимогою припинити дії, що порушують право або щодо відшкодування матеріальної та моральної шкоди), є більш загальними за змістом по відношенню до перших двох. В них передано саму сутність матеріально-правової вимоги позивачів, задоволення яких за певних обставин справи є доречним при застосуванні саме групового позову. Проте, на нашу думку, варто згадати про існування трудових спорів, вирішення яких може бути значно полегшене шляхом пред'явлення групового позову. Зокрема, ст. 2 Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» в редакції від 07.11.2012 р. № 5458-VI тлумачить поняття «колективного трудового спору» як розбіжності, які виникають між сторонами соціально-трудова відносин з приводу, зокрема, невиконання вимог законодавства про працю [11]. Колективність означає існування групи найманих працівників, об'єднаних спільним юридичним інтересом, за існування спільних для всіх обставин порушення їх суб'єктивних трудових прав. Звичайно, тут простежується і єдність вимоги до протилежної сторони конфлікту, задоволення якого прагне трудовий колектив або його частина. Наприклад, за даними Держстату на 1 січня 2019 року сума несплаченої зарплати по країні становить 2,6 мільярда гривень, 1,4 мільярда гривень заборгованості економічно активних

підприємств [12]. Це класичний приклад, коли груповий позов може стати дієвим механізмом захисту працівників у суді. Також необхідно розглядати застосування групового позову при захисті корпоративних прав, оскільки майнові інтереси учасників акціонерних товариств перебувають у прямій залежності від належного здійснення повноважень виконавчим органом, який керує їх поточною діяльністю. Сфера авторських та суміжних прав також передбачає виникнення ситуацій, коли їх носії зазнають матеріальних збитків у зв'язку із використанням об'єкта права неуповноваженим суб'єктом. Тобто, як бачимо, спектр правовідносин, які можуть бути належно захищені за допомогою групового позову значно ширший, ніж той, що був охоплений при розробці Законопроекту. Максимально повний їх перелік визначається через призму ознак, яким повинні відповідати правовідносини. Вважаємо за необхідне виділити наступні з них:

Існування чисельної кількості заінтересованих суб'єктів;

Єдність юридичного інтересу, втілення якого міститься в конкретному праві;

Тотожність обставин реалізації даного права;

Тотожність юридичних фактів щодо виникнення, зміни чи припинення правовідносин;

Можливість настання негативних наслідків для певних суб'єктів як результат невиконання або неналежного виконання обов'язків з боку порушника права.

Отже, якщо структура правовідносин буде відповідати таким ознакам, ми вважаємо, що їх учасники-носії невизнаних, порушених або оспорюваних прав можуть застосувати груповий позов як інструмент колективного захисту. Поняття «колективності» є домінуючим, оскільки індивіди зазнають спільної за характером правової проблеми і вирішення цієї проблеми також носить «колективне» змістовне наповнення. Вищезазначені твердження підтверджуються Г. О. Аболоніним, який тлумачить поняття «груповий позов» в контексті «звернення від імені групи осіб щодо розгляду спору, який виник на підставі спільного юридичного факту...» [13, с. 27]. Також, подібні твердження містяться у наукових розробках А. Жіди, який вказує, що «груповий позов подається груповим позивачем з метою захисту права, яке належить групі осіб, рішення за яким буде

пов'язувати всю групу повністю» [6, с. 153]. Тобто, всі ознаки правовідносин, перелічені нами, при захисті суб'єктів яких може застосовуватись груповий позов, відображаються у визначеннях групового позову як найбільш суттєві змістовні складові.

Дослідники часто наголошують на тому, що існуюча редакція ЦПК містить в собі схожий за окремими ознаками інститут процесуальної співучасті, зміст якого, зокрема, ілюструється у ст. 50 ЦПК. Можливість спільного судового захисту позивачами ґрунтується на однорідності їх прав, підстав їх виникнення та предмета позову. Такі властивості майже повністю дублюють ознаки, якими наділяється груповий позов. В такому випадку необхідно звернутись до думки Я. Романюка, який вказує, що «розуміння позову як масового повинно ґрунтуватись на його правовій природі – звернення до суду одного суб'єкта про постановлення судового рішення, що стосується захисту прав і свобод значної кількості осіб, які безпосередньо участі в судовому процесі не беруть і позбавлені можливості висловлювати власні доводи...» [14, с. 38]. Тобто, ідея розробки групового позову полягає в тому, щоб позивачі-учасники, на відміну від позивача-ініціатора, займали більш пасивну позицію в процесі, ніж він. Повністю розділяємо думку Г. О. Аболоніна про те, що груповий позов завжди характеризується чисельністю, тобто «учасників групи має бути стільки, що їх індивідуальна участь в процесі є практично неможливою» [13, с. 256]. Звідси постає два питання: про яку саме чисельність іде мова та яким чином необхідно довести складність застосування інституту співучасті?

Поширеність застосування групових позовів як в країнах загального, так і в країнах континентального права, зумовлює виділення окремих його моделей. Так, серед найбільш концептуально завершених та досконалих із них необхідно зазначити американську, канадську, італійську, шведську, литовську та інші. Загалом, кожна країна самостійно визначає мінімальну кількість осіб, необхідну для звернення із груповим позовом. Наприклад, в Австралії така кількість встановлюється на рівні семи осіб [15]. Канадське законодавство передбачає участь двох і більше осіб [16, с. 322]. У Федеральних правилах цивільного процесу США взагалі не вказано мінімальної кількості осіб, проте судова

практика свідчить, що група із менше, ніж 25 осіб, не визнається достатньою [17]. Є. Артамонова вважає, що у справах за груповим позовом на стороні позивача має брати участь значна кількість осіб, наприклад, кілька десятків працівників, для захисту яких пред'являється позов про стягнення заробітної плати [18, с. 88]. Ш. Кулахметов та Д. Малешин дотримуються думки, що «багатосуб'єктність» групового позову знаходить вияв в тому, що з вимогою до суду повинні звернутись принаймні п'ять осіб [19, с. 16-17] [20, с. 82]. А. В. Губська та О. В. Київець слушно зазначають, що насправді визначена кількість позивачів-учасників не є настільки принциповим моментом, оскільки існує процедура приєднання осіб до поданого позову в межах процесуального строку до початку розгляду справи по суті [21, с. 122]. Це стосується класифікації групових позовів на відкриті та закриті, але хотілось би все таки зупинитись на питанні про мінімальну кількість осіб та шляхи розвитку процесу у випадку її недотримання. Тлумачний словник Ожегова, розкриваючи значення слова «група» відзначає, що це «сукупність людей, об'єднаних спільністю інтересів, професії, діяльності...» [22]. Розуміємо, що мінімальний поріг в такому випадку становить дві особи. Проте, як ми вже зазначали вище, процесуальна співучасть позивачів може легко задовольнити інтереси судочинства у випадку участі двох осіб. Де ж знаходиться та межа, за якою співучасть не спрацьовує? Чи є ця межа взагалі? На нашу думку, вона однакова для обох інституцій. Обґрунтувати це можна наступним чином. Прийнятність групового позову залежить від проходження сертифікації, тобто вирішення судом питання про доцільність групового позову. Одним із критеріїв є численність позивачів-учасників, яка переважає матеріально-технічні можливості суду здійснити належний, своєчасний та всебічний розгляд справи. В поєднанні із *opt-in* процедурою участь мінімум двох осіб забезпечить прийнятність позову на етапі відкриття провадження та дозволить пройти процедуру сертифікації на стадії підготовчого провадження шляхом окреслення меж вже фактично існуючої групи потенційних позивачів. Крім того, це зменшить фінансовий тягар позивача-ініціатора (виплата судового збору) та дозволить представити суду додаткові

наочні докази щодо існування інших позивачів учасників у вигляді пояснення сторони, надання речових доказів тощо. У випадку, якщо в темпоральних межах до підготовчого провадження не набереться тієї кількості осіб, яка б спонукала суд вдатися до продовження провадження в рамках групового позову, то первісним позивачам може бути запропоновано залишитись в межах процесуальної співучасті або кожному окремо подати індивідуальні позовні заяви, а груповий позов залишиться без розгляду. Отже, приходимо до висновку про необхідність закріплення мінімальної кількості позивачів у груповому позові на рівні двох і більше осіб. Це впливає із діалектичної спорідненості співучасті та групового позову як загального та спеціального інструментарію для ініціювання процедур цивільного судочинства, як на це слушно звертають увагу деякі процесуалісти. Якщо ж позивачем-ініціатором виступає громадська організація, то вона може самостійно подавати груповий позов, адже має для цього ресурси за рахунок учасників, які будуть членами групи як позивачі.

Застосування процедур досудового врегулювання спору є прогресивним способом вирішення правових конфліктів. До початку судового розгляду справи по суті сторони повинні мати реальну можливість вирішити всі правові питання, щоб уникнути зайвих матеріальних та часових витрат. ЦПК передбачає два інститути, які допоможуть досягти консенсусу: мирова угода та врегулювання спору за участю судді. Оскільки у Законопроекті було висвітлено питання щодо їх застосування при розгляді групового позову, то варто зазначити, що розробники не допускають застосування врегулювання спору за участю судді в даному випадку. Вважаємо, що варто переглянути таке положення із належним обґрунтуванням власної позиції з цього приводу. Правову природу врегулювання спору за участю судді вчені трактують по-різному. Зокрема, на думку О. Можайкіної, цей інститут є різновидом медіації [23, с. 177-178]. Н. М. Грень вважає, що це засіб присудової медіації [24, с. 85]. Процедура проведення врегулювання спору зводиться до організації спільних нарад відкритого або закритого типу за участю обох сторін спору, їх представників, третіх осіб та судді, який уповноважений розглядати справу. Суддя має

довести до відома присутніх всі можливі шляхи досягнення згоди із питань, які виносяться для судового дослідження, також він може запропонувати конкретні варіанти взаємних поступок та компромісів з тим, щоб обидві сторони могли висвітлити їх у мировій угоді один з одним. Суддя також може наводити приклади вирішення подібних ситуацій, наявні у судовій практиці, для більш наглядної демонстрації переваг та недоліків продовження судового провадження для кожного учасника. Для застосування врегулювання спору за участю судді необхідна згода обох сторін. Вважаємо, що груповий позов не має бути виключенням для здійснення такого врегулювання. По-перше, груповий позов, будучи спеціальним різновидом класичного індивідуального позову, повинен розглядатись за правилами загального позовного провадження. Стадія врегулювання спору за участю судді є факультативною в структурі позовного провадження, проте це не зменшує її значущості та не є підставою для відкидання. Центральною процесуальною фігурою серед усіх учасників є позивач-ініціатор, головним завданням якого є належне здійснення процесуальних прав та обов'язків з метою захисту інтересів тих, хто приєднався до позову. Зазвичай, ініціатор може обиратися шляхом проведення групою позивачів загальних зборів і завдяки процедурі особистого голосування вони наділяють його повноваженнями бути активною фігурою процесу. Це може оформлюватись протоколом зборів або в іншій документарній письмовій або електронній формі, засвідченій підписами всіх присутніх. Цей документ разом із позовною заявою подається до суду для підтвердження наявності права на звернення з груповим позовом. Вся група учасників є єдиним цілим, тому позивач-ініціатор є фактично суб'єктом вираження їх волі. В кожному конкретному випадку учасники можуть корегувати спрямованість процесуальної діяльності, визначаючи пріоритетні напрямки, поточні завдання, оцінюючи перспективу отримання позитивних для них результатів. Тому, якщо більша частина позивачів вирішить, що варто спробувати процедуру врегулювання спору за участю судді, то варто надати їм таку можливість. Згода на ініціювання обов'язково оформляється письмово або в електронному варіанті і подається до суду. Безпосередньо на

нарадах позивач-ініціатор буде пропонувати варіанти вирішення питань відповідно до вектору, заданого йому іншими учасниками. Не виключається можливість прийняття участі в нарадах і окремим учасникам для більш повного та всебічного сприйняття обставин справи та обговорення кінцевого результату переговорів. Таким чином, відповідно до внутрішнього порядку вирішення поточних питань, пов'язаних із розглядом справи, який група розробляє самостійно, набрання необхідної кількості голосів відкриває дорогу до врегулювання спору за участю судді з додатковим розробленням порядку участі в ньому. Чи згодиться на це відповідач – інше питання, хоча як свідчить практика багато проваджень за груповими позовами в зарубіжних державах завершуються саме укладенням мирової угоди. Роль суду в даному випадку зводиться до того, аби направити сторони до самостійного вирішення своїх правовідносин, і якщо законодавець вирішив наділити його такими повноваженнями, це треба використовувати завжди, коли це представляється можливим. На нашу думку, груповий позов не є виключенням з правила, тому це лише ще один дієвий шлях до його задоволення.

Висновок. Провівши аналіз деяких елементів провадження за груповими позовами, приходимо до висновку, що варто завжди ретельно досліджувати саму правову природу тих чи інших процесуальних інститутів, їх ознаки та потенційні можливості застосування. Розробляючи новий Проект Закону України «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України та деяких законодавчих актів щодо введення інституту групового позову», рекомендуємо звертати увагу на отримані результати з тим, щоб зміст норм був більш досконалим з точки зору не тільки юридичної техніки, а й науково-теоретичного наповнення правових положень. Зокрема, пропонуємо закріпити гарантії дотримання принципу пропорційності шляхом покладення на суд обов'язку проведення процедури сертифікації групового позову, чітко встановивши критерії відповідності позивача-ініціатора щодо адекватного представництва і, взагалі, критерії, за яким оцінюється доцільність розгляду справи саме в порядку провадження за груповим позовом. За результатами вирішення

питань відповідності вищезазначеним критеріям суд повинен постановити ухвалу про відкриття провадження за груповим позовом. Відмова у відкритті провадження може бути оскаржена позивачем-ініціатором. В першій статті розділу «Провадження за груповим позовом» треба закріпити визначення групового позову як «матеріально-правової вимоги визначеного кола осіб до відповідача, представленої позивачем-ініціатором до суду, на захист належних йому і позивачам-учасникам прав, свобод та інтересів, що мають тотожний характер». В частині другій треба зазначити, що «Позивач-ініціатор діє на засадах адекватного представництва на підставі рішення зборів позивачів-учасників або з власної ініціативи після подання позову в інтересах групи. У випадку встановлення судом невідповідності позивача-ініціатора критеріям адекватності представництва або прийняття рішення зборами про його відсторонення, позивач втрачає роль ініціатора». По-третє, при окресленні сфери застосування групового позову потрібно визначити ознаки, яким повинні відповідати правовідносини, щоб їх ефективний захист досягався саме в такому провадженні. Ці ознаки були запропоновані нами вище. Окремо треба прописати мінімальну кількість позивачів, необхідну для подання групового позову. Стаття може виглядати так: «Подання групового позову здійснюється двома та більше особами, якщо позивачем-ініціатором виступає фізична особа. Якщо позивачем-ініціатором є громадська організація, то вона може подавати позов самостійно, якщо відповідатиме критеріям адекватного представництва». Необхідно також надати всі можливості сторонам мирно врегулювати відносини шляхом укладення мирової угоди або застосування врегулювання спору за участю судді. Звичайно, треба зазначити особливості правового статусу позивача-ініціатора та позивача-учасника через визначення їх прав, встановити строк для приєднання інших учасників до позову тощо. І, нарешті, треба звернути увагу на наслідки несформування групи як сторони провадження. Пропонуємо викласти їх таким чином: «В разі, якщо позивачем-ініціатором виступає фізична особа і у встановлений строк кількість позивачів-учасників не є достатньою, на думку суду, для застосування провадження за груповим позовом, то позивач-ініціатор та позивач-учасник мають

право: надалі підтримувати позовні вимоги як співпозивачі, або після залишення позову без розгляду подати нові позови в індивідуальному порядку. Якщо позивачем-ініціатором виступає громадська організація – груповий позов залишається без розгляду».

Ось так повинні, на наше переконання, виглядати основні процесуальні моменти провадження за груповим позовом. Національна правова система вже готова сприйняти їх не тільки в цивільному, а й у адміністративному та господарському судочинстві, проте в кожному

випадку правова регламентація повинна носити індивідуальний характер, виходячи із принципів, завдань та специфіки галузі процесуального права. Тому і надалі необхідно докладати зусиль до вдосконалення ідеальних моделей судочинства і, таким чином, забезпечувати сталий розвиток правової реальності в нашій державі.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 04.11.2018 р. № 2581-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492. (дата звернення: 15.10.2019).
2. Штефан М. Й. Цивільний процес: підручник. Ін Юре, 2005. 608 с.
3. Колесов П. П. Групові позови в США. К.: ТОВ «Городець-іздат», 2004. 112 с.
4. Пучинський В. К. Цивільний процес зарубіжних країн. К.: Зерцало, 2008. 476 с.
5. Аболонін Г. О. Класифікація масових позовів. URL: <http://abolonin.org/page/31>.
6. Жіді А. Кодекс цивільного судочинства: модель для країн континентального права. *Закон*. 2013. № 11. С. 151-163.
7. Губська А. В. Правова природа представництва у груповому позові. URL: <https://instzak.com>article>download>.
8. Савченко С. В. Співвідношення приватних і публічних інтересів: досвід України. *Форум права*, 2013. № 3. С. 520–528.
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо групових позовів про захист прав споживачів, права на безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище: Проект Закону України від 15.05.2019 р. № 10292. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65935.
10. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 р. № 2704-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 30. ст. 379.
11. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів): Закон України від 03.03.1998 р. № 5458-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 34. Ст. 227.
12. Українці можуть не ходити на роботу: новий закон змінить життя кожного. URL: <https://znaj.ua/society/222481-ukrajinci-mozhut-ne-hoditi-na-robotu-noviy-zakon-kardinalno-zminit-zhittya-kozhnogo>.
13. Аболонін Г. О. Групові позови. К.: Норма, 2001. 256 с.
14. Романюк Я. Масовий позов: загальна характеристика, зарубіжний досвід і перспективи впровадження в Україні. *Вісник Верховного Суду України*, 2015. № 3. С. 35-47.
15. Federal Court of Australia act 1976 URL: http://www.austlii.edu.au/au/legis/cth/consol_act/fcoaa1976249/.
16. Hodges C. Multi-Party Actions: A European Approach. *Duke Journal of Comparative & International Law*. 2001. Pp. 321-354.
17. Осаке К. Класовий позов у сучасному американському цивільному процесі. *Журнал російського права*. 2003. № 3. С. 13-20.
18. Артамонова Є. М. Захист прокурором прав та законних інтересів невизначеного кола осіб в цивільному процесі: дис. ... канд. юрид. наук, 2004. 198 с.
19. Кулахметов Ш. Особливості розгляду арбітражними судами справ про захист прав та інтересів групи осіб: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2011. 24 с.

20. Малешин Д. Російська модель групового позову. *Вісник Вищого арбітражного суду РФ*. 2010. № 4. С. 70-87.
21. Губська А. В., Київець О. В. Групові позови в цивільному процесі: монографія. К.: Національна академія прокуратури України, 2015. 122 с.
22. Великий тлумачний словник Ожегова. URL: <http://www.ozhegov.org/words/6347.shtml>.
23. Можайкіна О. Правовий аналіз врегулювання спору за участю судді. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. № 2. С. 174-180.
24. Грень Н. М. Реалізація права людини на справедливий суд шляхом присудової медіації: теоретико-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2017. 250 с.

References:

1. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 04.11.2018 r. № 2581-VIII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2004. № 40-41, 42. St. 492. (data zvernennia: 15.10.2019).
2. Shtefan M. Y. Tsyvilnyi protses: pidruchnyk. In Yure, 2005. 608 s.
3. Kolesov P. P. Hrupovi pozovy v SShA. K.: TOV "Horodets-izdat", 2004. 112 s.
4. Puchynskiy V. K. Tsyvilnyi protses zarubizhnykh krain. K.: Zertsalo, 2008. 476 s.
5. Abolonin H. O. Kласyfikatsiia masovykh pozoviv. URL: <http://abolonin.org/page/31>.
6. Zhidi A. Kodeks tsyvilnoho sudochynstva: model dlia krain kontynentalnoho prava. *Zakon*. 2013. № 11. S. 151-163.
7. Hubska A. V. Pravova pryroda predstavnytstva u hrupovomu pozovi. URL: <https://instzak.com>article>download>.
8. Savchenko S. V. Spivvidnoshennia pryvatnykh i publichnykh interesiv: dosvid Ukrainy. *Forum prava*, 2013. № 3. S. 520–528.
9. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo hrupovykh pozoviv pro zakhyst prav spozhyvachiv, prava na bezpechne dlia zhyttia ta zdorovia navkolynshnie pryrodne seredovyshe: Proekt Zakonu Ukrainy vid 15.05.2019 r. № 10292. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65935.
10. Pro zakhyst prav spozhyvachiv: Zakon Ukrainy vid 12.05.1991 r. № 2704-VIII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR*. 1991. № 30. st. 379.
11. Pro poriadok vyrishennia kolektyvnykh trudovykh sporiv (konfliktiv): Zakon Ukrainy vid 03.03.1998 r. № 5458-VI. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1998. № 34. St. 227.
12. Ukraintsi mozhut ne khodyty na robotu: novyi zakon zminyt zhyttia kozhnoho. URL: <https://znaj.ua/society/222481-ukrajinci-mozhut-ne-hoditi-na-robotu-noviy-zakon-kardinalno-zminit-zhittya-kozhnogo>.
13. Abolonin H. O. Hrupovi pozovy. K.: Norma, 2001. 256 s.
14. Romaniuk Ya. Masovyi pozov: zahalna kharakterystyka, zarubizhnyi dosvid i perspektyvy vprovadzhennia v Ukraini. *Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy*, 2015. № 3. S. 35-47.
15. Federal Court of Australia act 1976 URL: http://www.austlii.edu.au/au/legis/cth/consol_act/fcoaa1976249/.
16. Hodges C. Multi-Party Actions: A European Approach. *Duke Journal of Comparative & International Law*. 2001. Pp. 321-354.
17. Osakve K. Klasovyi pozov u suchasnomu amerykanskomu tsyvilnomu protsesi. *Zhurnal rosiiskoho prava*. 2003. № 3. S. 13-20.
18. Artamonova Ye. M. Zakhyst prokurorom prav ta zakonnykh interesiv nevyznachenoho kola osib v tsyvilnomu protsesi: dys. ... kand. yuryd. nauk, 2004. 198 s.
19. Kulakhmetov Sh. Osoblyvosti rozghliadu arbitrazhnykh sudamy sprav pro zakhyst prav ta interesiv hrupy osib: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Saratov, 2011. 24 s.
20. Maleshyn D. Rosiiska model hrupovoho pozovu. *Visnyk Vyshchoho arbitrazhnoho sudu RF*. 2010. № 4. S. 70-87.

21. Hubska A. V., Kyivets O. V. Hrupovi pozovy v tsyvilnomu protsesi: monohrafiia. K.: Natsionalna akademiia prokuratury Ukrainy, 2015. 122 s.
22. Velykyi tlumachnyi slovnyk Ozhehova. URL: <http://www.ozhegov.org/words/6347.shtml>.
23. Mozhaikina O. Pravovyi analiz vrehuliuvannia sporu za uchastiu suddi. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*. 2018. № 2. S. 174-180.
24. Hren N. M. Realizatsiia prava liudyny na spravedlyvyi sud shliakhom prysudovoi mediatsii: teoretyko-pravove doslidzhennia: dys. ... kand. yuryd. nauk. Lviv, 2017. 250 s.